

Стефанія ГВОЗДЕВИЧ

КАТЕРИНА МАТЕЙКО — ДОСЛІДНИЦЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КЕРАМІКИ

На основі публікацій та особистих спогадів коротко викладено біографію Катерини Матейко (1910—1995) — видатного українського етнографа, музейника; визначено основні віхи її керамологічних студій. Охарактеризовано головні публікації вченої щодо цієї тематики та з'ясовано вагомість внеску дослідниці у комплексне вивчення та музеєфікацію української традиційної культури ХІХ—ХХ ст. Зокрема, наголошується на великому фактичному речовому підґрунті праць, численних польових дослідженнях та тісних наукових контактах із центрами українського гончарства: Косів, Сокаль, Дрогобич, Опішня. Підкреслено високий фаховий рівень робіт, ерудицію та персональну харизму вченої, на долі якої залишила свій відбиток важка доба панування в Україні тоталітарних режимів.

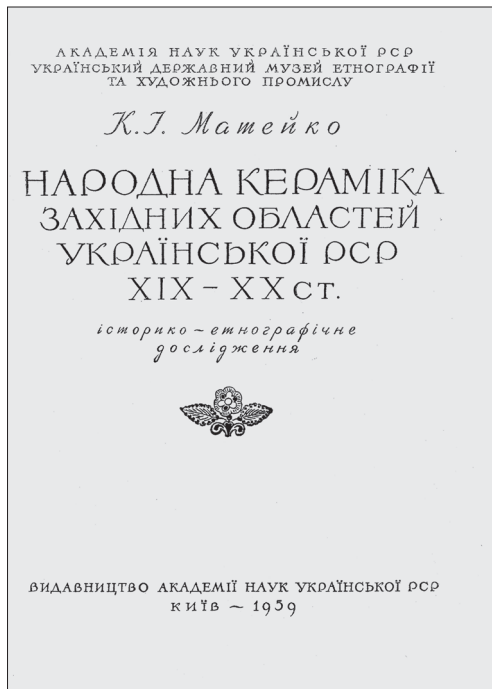
Ключові слова: Катерина Матейко, МЕХП, гончарство, народна кераміка, локальні особливості народної культури.

© С. ГВОЗДЕВИЧ, 2011

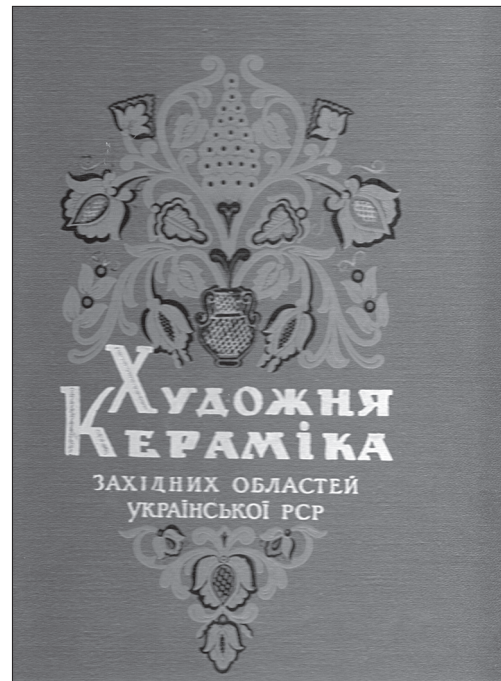
Серед етнографів України у середині — третій чверті ХХ ст. виділялась своєю ерудицією талановита, із різносторонніми зацікавленнями дослідниця — Катерина Іванівна Матейко. Вона народилася 6 грудня 1910 р. у с. Поздич (тепер Лешно біля Перемишля, Республіка Польща) в українській національно свідомій родині. Померла — 22 грудня 1995 р. у Львові. Моє повідомлення про Катерину Матейко базується як на опублікованій літературі про вчену, її працях із української керамології, так і на особистих спогадах про дослідницю, адже мені пощастило деякий час працювати пліч-о-пліч із нею та приятелювати практично до самої її смерті.

Очевидно, до наукової роботи готувалась ще із студентської лави, оскільки її магістерська робота складалася із двох частин: з педагогіки та психології (проф. С. Твардовський): «Взаємодія родини і школи у вихованні дітей», а також із етнографії у відомого уже тоді польського вченого Адама Фішера: «Дитячі забавки у Польщі». Як бачимо, теми актуальні і в наш час, виконувала їх дипломантка сумлінно і з захопленням. З 1940 р. зберігся звіт К. Матейко із експедиції у відомий гончарський осередок на Жовківщині, с. Глинсько, в якому дослідниця всесторонньо викладає зібраний матеріал: від видобутку та підготовки глини та процесу виготовлення готового виробу до випалу і їх декорування. У звіті подано місцеву термінологію та збережено говірку й знання гончарів, подано список майстрів, які активно працювали у той час [1, с. 750—762].

Можливо ще при написанні магістерської роботи Матейко зацікавилась народною керамікою, бо відомо, що гончарі завжди (так, зрештою, як і майстри — деревообробники) робили іграшковий посуд, скульптури птахів та інше, а, можливо, вибір теми зумовлений вже періодом окупації, умовами радянського режиму, які унеможлилювали широкі гуманітарні об'єктивні дослідження. Адже відомо, що у 1949 р. значна частина видатних українських вчених, громадських діячів міжвоєнного періоду, була арештована, інші переміщені у Київ під недремне око КДБ. Як вважає львівська дослідниця ткацтва, доктор мистецтвознавства Олена Никорак: «Дослідниця (К. Матейко. — С. Г.) поталанило вчитися у відомих польських вчених-етнографів Адама Фішера та Яна Фальковського і працювати поряд з такими уславленими вченими, художниками і діячами української культури як Іван Крип'якевич, Михайло Возняк, Олександр Прусевич, Іларіон Свенціцький,

Титульна сторінка монографії Катерини Матейко «Народна кераміка Західних областей Української РСР ХІХ—ХХ ст. (історико-етнографічне дослідження)». — Київ, 1959

Титульна сторінка альбому «Художня кераміка Західних областей Української РСР». — Київ, 1962

Барильце, дзбанок «Сова». С. Опішня Зіньківського р-ну Полтавської обл. Артіль «Художній керамік», 1952 // Ілюстрації до розділу «Кераміка», який підготувала Катерина Матейко у альбомі «Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР». — К., 1976

Філарет Колесса, Олена Кульчицька, Ольга Дучинська, Роман Гарасимчук [8, с. 219]. Я знала Катерину Іванівну з 1974 р., мала щастя працювати в одному відділі та часто спілкуватися; але більше вона розкрилася, коли вийшла на пенсію (1980 р.) і могла іноді згадувати молоді роки, своє товариство в університеті та поза ним, зокрема, розповідала про

Святослава Гординського та Богдана-Ігоря Антонича, деколи читала його вірші. Мої здогади про симпатію і щирю дружбу між ними підтверджує у своїх спогадах багатолітня працівниця Музею етнографії та художнього промислу, кандидат історичних наук, завідувач відділом етнографії Неоніла Здоровега: «Загалом Катерина Іванівна справляла враження скромної, серйозної, стриманої особи. Рідко хто знав, що вона дуже гарно співала, володіла прекрасним голосом, грала на фортепіано, що знала напам'ять силу-силенну поезій Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича, М. Рильського, Б. Лепкого, Олександра Олеся, Б.-І. Антонича, Лесі Українки, Саломеї Нерес і багатьох інших. І мало хто знав, що Катерина Іванівна була ймовірно першою музою Богдана-Ігоря Антонича, про що засвідчують його поезії з посвятою — «Катрусі», й ін.» [2, с. 223].

Працювати поруч із Катериною Іванівною було приємно спостерігати її у різних ситуаціях на роботі, адже у МЕХП ще у 70—80-х рр. ХХ ст. зберігались традиції наукової праці, усталені в НТШ, що виражалося у підготовці індивідуальних монографічних досліджень, а поза тим практикували дописи до наукових періодичних видань або збірників наукових праць на актуальні, мало досліджені теми. У свій час у МЕХП виходили «Матеріали з

етнографії та художнього промислу», «Матеріали з етнографії та мистецтвознавства» та інші. Так само, як в НТШ, (а Катерина Матейко свою працю починала в Етнографічному музеї НТШ у 1939 р.), впорядковувала бібліотеку та архів довголітнього секретаря товариства — академіка Володимира Гнатюка, тому у відділі етнографії завжди рукописи статей, які йшли до збірників, до «Народної творчості та етнографії» чи інших періодичних видань, обов'язково обговорювались на засіданнях відділів, що допомагало автору уникнути якихось помилок, неточностей чи і несумлінного ставлення до напрацювань попередників.

Багаторічна праця вченої завершилася узагальнюючою дисертаційною роботою [3]. К. Матейко на основі здобутків своїх попередників (археологів, соціологів, істориків, мистецтвознавців), при введенні у науковий обіг багатого польового матеріалу, зібраного під час експедицій та відряджень у різні області України, вперше комплексно розглядає народне гончарство у системі традиційної культури українців ХІХ—ХХ ст. Авторка вперше класифікує весь асортимент виробів, влучно підкреслюючи органічну єдність функціонального призначення, форми та прийомів декорування і художньої виразності, чітко виділяє локальні особливості гончарних виробів різних осередків України [3]. Вихід у світ монографії про західноукраїнську кераміку [5] став помітним явищем у науці; авторка крім традиційних проблем: історичні відомості та художньо-конструктивні прийоми, виробничі, технологічні процеси, зупиняється на питанні про етнографічну специфіку кераміки українців, підкреслюючи тісний зв'язок асортименту та обсягів гончарного виробництва із місцевими традиціями господарювання у різних географічно-кліматичних зонах України [5, с. 61—73]. У цій монографії неперехідну наукову цінність становлять численні та інформативні таблиці з ілюстраціями. Мабуть, Катерина Іванівна відчувала дуже високу відповідальність вченого, і після захисту дисертації (1955 р.) за матеріалами всієї України, у 1959 р. публікує монографію тільки з теренів Західної України. Авторка застерігала свою наукову репутацію, бо детально обстежити і вивчити усі гончарські осередки, виявити їх особливості формотворення та специфіку декорування, одній, навіть геніальній людині, було не під силу.

К.І. Матейко і В.М. Паньків (Львів 1941 р.). З архіву Матейко К.І.

К.І. Матейко у фонді кераміки. З архіву Матейко К.І.

Докладна і на той час дуже важлива інформативна публікація у «Довіднику» — по фондах МЕХП, у якій скрупульозно охарактеризовано весь обсяг речових пам'яток: скільки і звідки, коли і як потрапили до музею. Особливо цінні у цій статті списки майстрів, вироби яких зберігаються у фонді, а також перелік датованих предметів у колекції. Із цієї публікації простежується історія формування колекції, її географія [4, с. 23—46]. У статті «Українська народна кераміка» до «Довідника по фондах Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР» (К., 1956) Катерина Матейко називає осередки керамічного виробництва

К.І. Матейко (1941 р. Львів). З архіву Матейко К.І.

Катерина Матейко (посередині сидить), ліворуч від неї Василь Васьків, стоять: Марко Мандзюк і Антін Будзан (праворуч), с. Горигляди, 1970 р.

у XV—XVI ст. на західних землях України, серед яких: Галич, Коломия, Снятин [4, с. 23]. У згаданій статті дослідниця сумлінно провела докладну статистику усіх наявних предметів: 4690 зразків народної кераміки із 107 центрів і 13 областей України [4, с. 24]. Найбільше представлена Станіславська обл. (тепер Івано-Франківська область. — С. Г.) — 1355 зразків, у т. ч.: з Коломії 106, Косова — 402, Кутів — 300, Пистиня — 308, Снятина — 42, Тисмениці — 32. За визначенням Катерини Іванівни: «Найповніше у фонді музею представлена так зва-

на гуцульська кераміка з Косова, Кутів, Пистиня, Коломії. До найдавніших зразків гуцульської кераміки належать дві ікони з села Буковець Станіславської обл., датовані 1811 р., з підписом гончара М. Ковальського. Черепок ікон — цегляний, побілка яснобіла, контур рисунка гравірований і розмальований яснозеленою, темносиньою, жовтою та коричневою фарбами» [4, с. 24]. Про визначного художника, гончара розмаїтого посуду, кахляра К. Матейко писала з особливим пієтетом. Багатство декору його виробів захоплювало всіх, хто бачив їх, у Катерини Іванівни чіткі і влучні характеристики, зокрема, зауваження про те, що: «Зразки виробів О. Бахматюка що зберігаються у фондах музею, як побутового, так і декоративного призначення, відзначаються гармонійним поєднанням форм посуду з декорацією. Орнаментальні мотиви суміжних галузей народнього мистецтва різьби по дереву і різьби по металу О. Бахматюк зумів не тільки зберегти, але й творчо використати, створивши багатство нових оздоб, вміло і доцільно застосувати їх для декорування виробів» [4, с. 25]. Площини виробів О. Бахматюка майже завжди були розписані; орнамент, як правило, поєднував рослинний і геометричний; зооморфні композиції; іноді — християнська символіка (рівнораменний хрест) у поєднанні з рослинними елементами; антропоморфні композиції; побутові сцени на кахлях. Традиції О. Бахматюка продовжили Петро Кошак та Григорій Цвілик із Пистиня. Про вироби із Кут Катерина Іванівна дуже коротко зауважила, що «...зберіг своєрідний характер. На мисках цього центру часто зустрічаються мотиви риб, домашніх тварин» [4, с. 71—72].

Звертаючи увагу на прийоми декорування глиняних виробів у відомих осередках гончарства, К. Матейко підкреслює, що «своєрідною рисою деяких центрів є нанесення орнаменту заливами (Галич, ліпкою) і гравіруванням. Гравірування найчастіше виступає на виробах художньої майоліки (Товсте, Сокаль, Косів, Кути, Пистинь та ін.)» [5, с. 63].

У монографії «Народна кераміка Західних областей Української РСР ХІХ—ХХ ст. ...» у розділі «Етнографічні особливості української народної кераміки» К. Матейко досить докладно характеризує певні локальні особливості різних осередків гончарства, підкреслюючи їх своєрідність і неповторність серед інших. Зокрема, зауважує: «До типу поділь-

ської кераміки слід віднести кераміку жителів Східних Карпат. Своєрідні риси має побутова кераміка південних районів Станіславської області, особливо таких центрів як Пистинь, Кути та Косів. Вони відзначаються різноманітністю форм і їх застосуванням у побуті. На особливу увагу заслуговують глечики («водопійче») для пиття води, «гладунці» для тертя маку, «варінче» для варіння їжі на двох людей, «макітря» для зберігання молока, баньки на олію, глеки на молоко і сметану, горшки («гарнець») для варіння їжі на весілля, похорону тощо, «варільник» для варіння голубців, «кулешник» тощо» [5, с. 67]. Перерахувавши основні види побутового щоденного посуду, дослідниця відзначає, що «поряд з посудом побутового застосування серед жителів Східних Карпат були поширені вироби чисто декоративного характеру (тарілки, дзбанки, дитячі іграшки, калачі, плесканки) та предмети культового застосування. Визначними народними майстрами на Станіславщині були М. Ковальський, О. Бахматюк, М. Кошук, М. Барановський з Косова і П. Кошак з Пистиня» [5, с. 67].

Які ж основні риси, на думку К. Матейко, характеризують подільську кераміку (а відповідно і гуцульську)? Вона вважає, що було «...кілька головних, з яких кожен відзначається своєрідним стилем і характером виробів. На Східному Поділлі центром розписного посуду був Смотрич... Для подільської кераміки характерний геометричний рослинний та тваринний орнамент. Геометричним орнаментом розписують переважно глеки і неполив'яний посуд. Часто геометричний орнамент komponується з елементами рослинного орнаменту: поміж смужечками геометричного орнаменту розкидані листочки або стилізовані пелюстки. Характерні індивідуальні відмінності в різних районах Поділля має квітковий розпис, основними рисами якого є декоративність, виразність і графічність» [5, с. 62]. Такі ж елементи розпису характерні для гуцульської кераміки.

Дисертація 1955 р. та монографія «Народна кераміка Західних областей України» (1959) були узагальненням напрацювань вченої, але не охопили усіх зібраних нею польових матеріалів, що засвідчила стаття 1961 р. «Народна кераміка Львівщини» та альбом «Художня кераміка Західних областей Української РСР» (1962). Цей альбом був своєрідним продовженням та завершенням певного періоду у творчій

Катерина Матейко з народними майстрами оглядає колекцію іграшок, м. Миколаїв, 1951 р.

біографії Катерини Матейко¹. У цьому ошатному виданні зосереджено увагу на розмаїтті, досконалості форм, гармонійному поєднанні їх із художнім розписом, що характерний для Гуцульщини, зокрема, Косова, Пистиня, Кутів. Катерина Іванівна дуже чітко фіксує і показує на відповідно підібраних ілюстраціях особливості стилю кожного з відомих гончарів: Олекси Бахматюка (1820—1882), Михайла Барановського (помер у 1908 р.), Петра Кошака з Пистиня (1884—1940). Усі таблиці (на 60 аркушах) дуже детально підписані, а самі опубліковані предмети замальовані відомою львівською художницею, яка працювала у МЕХП — Уляною Рудницькою. У 1974 р. Львівський державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР відзначав 100-річчя Львівського художньо-промислового музею (у 1951 р., організовували Львівський філіал Музею В.І. Леніна, а тому звільнили приміщення Міського промислового музею, об'єднали із Етнографічним музеєм НТШ і виник МЕХП), організувавши наукову конференцію для етнографів із усього Радянського Союзу, а також підготували альбом, який у 1976 р. вийшов у Київському видавництві «Мистецтво». У ньому Катерина Іванівна підготувала розділ «Кераміка», підібравши дуже ретельно характерний для української кераміки асортимент виробів, та їх оригінальні форми, підкресливши особливості їх побутування у різних регіонах України у певний час.

¹ Надалі дослідницю цікавив більше народний одяг, його локальні особливості, що увінчалось багатьма публікаціями у фахових виданнях та монографією «Український народний одяг». — К. : Наукова думка, 1977.

Екслібрис Катерини Матейко. Автор — Стефанія Гебус-Баранецька

Що стосується тематики досліджень, то Катерина Іванівна підходила до роботи дуже системно: працюючи над темою «Народна кераміка», паралельно збирала відомості і про народний одяг, ремесла та промисли, господарські заняття (підрозділи опубліковані у монографії «Бойківщина» — К., 1983), вважаючи, що до своїх пошуків дослідник зобов'язаний залучати якнайбільше матеріалу із різних сфер народного життя. У майбутньому житті і творчість Катерини Матейко — видатної вченої ХХ ст. — ще чекає своїх дослідників: із залученням архівів, її щоденників та звітів із експедицій, які ще при житті передані на зберігання у архів Інституту народознавств НАН України.

Відповідно до наукового навантаження Катерина Іванівна завжди брала участь у виїзних виставках та наукових конференціях виробничих колективів різних міст Львівської області (Дрогобич, Борислав, Червоноград, Сокаль та ін.), виступаючи з доповідями про естетичні смаки, широке використання у щоденному побуті крапчих надбань народної культури, зокрема, творів майстрів художньої творчості (вишивки, килими, кераміка тощо) [7, с. 233—235]. Поза усіма іншими навантаженнями як старший науковий співробітник та хранитель фонду Катерина Матейко з любов'ю та самопопеченням охороняла, по-

повнювала і вивчала фонд кераміки, залишивши його доглянутим і впорядкованим.

Для мене Катерина Іванівна, як і для всіх, хто її знав — це ціла епоха, яка відійшла без повороту. Люди жертівні, інтелігентні, які завжди жили для інших, до роботи ставились дуже відповідально і підходили до проблем, які досліджували комплексно і всесторонньо. Науковий доробок Катерини Іванівни у сфері української керамології актуальний досі. Вона поставила завдання, накреслила хронологічні рамки, визначила методику дослідження комплексного підходу у взаємозв'язку художньо-конструктивного і пластичного образу; бачення цілого і елементу; загальних тенденцій і локальних особливостей. Народна кераміка — цілісний образ у розмаїтті традиційно-побутової культури українців ХІХ—ХХ ст. К. Матейко показала її мистецьку красу, роль та місце у побуті та звичаєвості, багатоглядний асортимент залежно від функціонального призначення, яке спонукали особливості господарювання у певних регіонах України.

1. Гвоздевич С. Звіт Катерини Матейко з експедиції у гончарський осередок Львівщини (9.Х — 12.Х.1940 р.) / С. Гвоздевич // Записки НТШ. Праці секції етнографії і фольклористики. — Львів, 2010. Т. ССLIX. — С. 750—762.
2. Здоровега Н. Катерина Матейко зблизка / Н. Здоровега // Народознавчі зошити. — Львів, 1996. — № 4 (10). — С. 223.
3. Матейко К.И. Украинская народная керамика ХІХ—ХХ вв. (Историко-этнографическое исследование). : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук. — К., 1955. — 16 с.
4. Матейко К.І. Українська народна кераміка / К.І. Матейко // Довідник по фондах Українського державного музею етнографії та художнього промислу Академії наук УРСР. — К., 1956. — С. 23—46.
5. Матейко К.І. Народна кераміка Західних областей Української РСР ХІХ—ХХ ст.: історико-етнографічне дослідження. — К. : Вид-во АН УРСР, 1959. — 108 с. + XXXI табл.
6. Матейко К.І. Художня кераміка Західних областей Української РСР : альбом / К.І. Матейко. — К. : Вид. Акад. наук УРСР, 1962.
7. Матейко К.І. Здобутки народної культури — в сучасний побут / К.І. Матейко, Д.І. Фіголь // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. — Вип. VII—VIII. — К., 1963. — С. 233—235.
8. Никорак О. Науковий доробок Катерини Матейко (1910—1995) / Олена Никорак // Народознавчі зошити. — Львів, 1996. — № 4(10). — С. 219.

Stefania Hvozdevych

KATERYNA MATEYKO
AS RESEARCHER OF UKRAINIAN
TRADITIONAL FOLK CERAMICS.

A report written upon the basis of publications and personal remembrances has brought brief biography of Kateryna Mateyko (1910—1995) — an eminent Ukrainian ethnographer and museum employee with presentation some main landmarks of her ceramological studies. Characteristics have been given of principal publications by scholar as for mentioned themes with definition the weight of researcher's contribution into complex study and museum preservation the Ukrainian traditional culture of XIX—XX cc. In particular, special accentuation had been lain on enormous factual objective basement of works as well as numerous field studies and close scientific touch with local centres of Ukrainian pottery as Kosisiv, Sokal, Drohobych, Opishne. Quite high professional level, erudition and personal charisma of scholar whose destiny had been marked by hard epoch of totalitarian regimes in Ukraine have been underlined.

Keywords: Kateryna Mateyko, Museum of Ethnography and Artistic Crafts, pottery, traditional folk ceramics, local features of folk culture.

Стефания Гвоздевич

КАТЕРИНА МАТЕЙКО —
ИССЛЕДОВАТЕЛЬ УКРАИНСКОЙ
НАРОДНОЙ КЕРАМИКИ

На основании публикаций и личных воспоминаний кратко изложена биография Катерины Матейко (1910—1995) — выдающегося украинского этнографа, музееведа, определены основные вехи ее керамологических исследований. Приводится характеристика главных публикаций ученой по данной тематике, оценена весомость вклада исследовательницы в комплексное изучение и музейное сохранение украинской традиционной культуры XIX—XX ст. В частности, внимание обращено на значительную фактическую подоснову работ, многочисленных полевых обследований и близкие научные контакты с центрами украинского гончарства — Косовом, Сокалем, Дрогобычем, Опішном. Подчеркивается высокий профессиональный уровень работ, эрудиция и личная харизма ученой, на судьбе которой оставила свой отпечаток тяжкая пора господства в Украине тоталитарных режимов.

Ключевые слова: Катерина Матейко, МЭХП, гончарство, народная керамика, локальные особенности народной культуры.